

MEROSNI EGALLASHNING HUQUQIY ASOSLARI

Tilavoldiyev Boburjon Botir o'g'li

Toshkent viloyati yuridi texnikumi o'quvchisi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8278298>

Annotatsiya: bugungi kunda fuqarolarning mol-mulki obyektlari doirasi kengayib borayotganligi, mulkiy huquqlarning turli xil ko'rinishlari (aksiyalarga va devidendlarga bo'lgan huquq, bankdagi omonatlarga bo'lgan huquq, intellektual mulk ob'ektlariga nisbatan mutlaq huquqlar, xo'jalik jamiyatlari va shirkatlaridagi ulushlarga bo'lgan huquq va shu kabilar) vujudga kelayotganligi hamda xususiy mulkning miqdor va qiymat bo'yicha holatini chuqur o'rganish hamda bu boradagi qonunchilikni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Kalit so'zlar: vorislik, meros, merosni egallash, merosxo'r, mol-mulk, huquq, majburiyat, vasiyatnoma, meros guvohnomasi.

Meros tushunchasi doktrinal tus kasb etadi, chunki bir qator mamlakatlar qonunchiligida, shu jumladan milliy qonunchilikda ham unga sinonim bo'lgan "meros" tushunchasi qo'llaniladi.

Biroq qonun chiqaruvchi ko'rsatib o'tilgan tushunchani ifodalashda boshqa atamalar, xususan: "meros mol-mulki" (FKning 1157-moddasi), "mol-mulk" (FKning 1114, 1120-moddalari), "meros tarkibiga kiradigan mol-mulk" (FKning 1153-moddasi)dan foydalanishini ham hisobga olish lozim. Bunda atamashunoslikdagi "xilma-xillik"da ularning bir-biridan aniq farqlarini belgilash va tadqiq etilayotgan institutning terminlari aniqlab olish lozimki, shu sababli sivilistikadagi alohida kategoriya sifatida "meros" atamasining huquqiy mohiyati va mazmunini aniqlashga e'tibor qaratamiz.

Xususan, A.P.Sergeyev va Y.K.Tolstoylar tomonidan bu atamaga nisbatan umumiy ta'rif beriladi va ularning fikricha "meros deganda meros qoldiruvchining vafotidan keyin uning merosxo'rlariga huquqiy vorislik tartibida o'tadigan narsalar tushuniladi"¹.

Ushbu atama E.B.Eydinova tomonidan kengroq yoritiladi: "meros tarkibi - meros qoldiruvchiga qonuniy asoslarga ko'ra tegishli bo'lgan va uning vafotidan keyin vorislik huquqi asosida merosxo'rlarga o'tadigan meros qoldiruvchining mulkiy va ayrim shaxsiy nomulkiy huquqlari va majburiyatlaridir". N.S.Kirillova meros aktivlar va passivlardan iborat bo'ladi, degan xulosaga keladi. "Aktiv - merosxo'r "toza ko'rinishda", ya'ni qandaydir cheklashlardan xoli holda oladigan meros ochilishi vaqtida meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan mol-mulk, mulkiy huquqlar yig'inidisi; Passiv - meros qoldiruvchining qarzlari. Merosning cheklashlari sifatida muallif vasiyat majburiyatidagi majburiyat va meros tartibida o'tgan mol-mulkdan soliq to'lovlari, meros qoldiruvchining vafotidan oldingi kasalligida qilingan xarajatlar, uning dafn etilishi bilan bog'liq xarajatlarni kiritadi".

Qonun bo'yicha yoki vasiyat bo'yicha voris meros ochilganidan keyin vafot etsa va uni olti oylik muddat ichida qabul qilishga ulgurmasa, uning ulushini qabul qilish huquqi uning qonun bo'yicha yoki vasiyat bo'yicha, agar u mavjud bo'lsa, vorislariga o'tadi. Vorislikning bunday tartibini qonun vorislikning o'tishi deb ataydi (FKning 1140-1-moddasi).

Merosxo'r o'ziga tegishi lozim bo'lgan merosni yoki uning bir qismini (ulushini) olish huquqiga, agar u keyinchalik merosdan voz kechmasa, vorislik huquqidan mahrum etilmasa va uni merosxo'r etib tayinlash to'g'risidagi vasiyat farmoyishi haqiqiy emas deb topilishi natijasida meros olish huquqini yo'qotmasa, meros ochilgan vaqtdan e'tiboran ega bo'ladi.

Merosni qabul qilib olish merosxo‘rning iltimosiga ko‘ra unga meros ochilishi joyidagi notarius tomonidan beriladigan vorislik to‘g‘risidagi guvohnoma bilan tasdiqlanadi. Merosga bo‘lgan huquq to‘g‘risidagi guvohnoma meros ochilgan kundan e‘tiboran 6 oy o‘tganidan keyin beriladi.

Qonun bo‘yicha meros olinganida ham, vasiyatnoma bo‘yicha meros olinganida ham, agar notarius tegishli mol-mulkka yoxud butun merosga nisbatan guvohnoma berishni so‘rab murojaat etgan shaxslardan boshqa merosxo‘rlar yo‘qligi to‘g‘risida ma‘lumotlarga ega bo‘lsa, guvohnoma yuqorida ko‘rsatilgan muddat tugamasidan oldin berilishi mumkin.

FKning 1147- moddasida merosdan voz kechish huquqi ko‘rsatilgan bo‘lib, bunga asosan, merosxo‘r o‘zining vorislikka chaqirilganini bilgan yoki bilishi lozim bo‘lgan kundan boshlab olti oy ichida merosdan voz kechishga haqli. Qonunning ushbu moddasi amaliyotda qo‘llanilgach, ijobiy natija bermadi. Bu holatni misol bilan tahlil qiladigan bo‘lsak, shaxs vafot etgach, uning vorislari ichidan birortasi meros olishni istamasa, olti oy muddat ichida notarial idoraga, merosdan o‘ziga tegishli ulushini olishdan voz kechganligi haqida ariza berishi lozim. Olti oy o‘tgach notarius ushbu mazmundagi arizani qabul qilishi qonunga zid bo‘lib hisoblanadi. Bizning odatlarimizga ko‘ra, hovli-joy ota-ona vafotidan so‘ng, ko‘pincha kichik o‘g‘ilga qoladi.

Buning uchun boshqa merosxo‘rlar o‘z ulushini olmaslik haqida olti oy ichida notariusga ariza berishi kerak. Odatda milliy urf-odatimizdan kelib chiqib, meros haqida marhumning yilini o‘tkazib notariusga murojaat etiladi. Bunday hollarda barcha merosxo‘rlar mazkur huquq normasidan kelib chiqib, amaliyotda avval merosni qabul qilib olib, so‘ng ulushini bir merosxo‘r (ukasi)ga hadya shartnomasi asosida o‘tkazib bermoqdalar. Ushbu holatda fuqarolar idorama-idora yurib, meros ishiga alohida hujjat, hadya uchun alohida hujjat to‘plab, sarson bo‘lmoqdalar.

Fikrimizcha, FKning 1147- moddasidagi “merosxo‘r o‘zining vorislikka chaqirilganligini bilgan yoki bilishi lozim bo‘lgan kundan boshlab, degan jumladan so‘ng “olti oy muddat” degan jumlaning “bir yil muddat ichida” deb o‘zgartirib, “merosdan voz kechishga haqli” degan jumlaning qo‘shish lozim. Bu o‘zgartirish fuqarolarimizning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan omillardan bo‘ladi deb o‘ylaymiz.

Nizoli holatlarning oldini olish maqsadida, Oila kodeksining 62-moddasiga beshinchi qism sifatida “o‘zaro nikohda bo‘lmagan shaxslardan tug‘ilgan bolaning vafotidan so‘ng unga nisbatan otalikni belgilashga yo‘l qo‘yilmaydi”, degan jumla kiritilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Qonun bo‘yicha voris (merosxo‘rlar) doirasini belgilashda yuridik shaxsning merosxo‘r bo‘lishi masalasi FKda noaniq belgilanganligiga e‘tibor qaratish lozim. FKning 1118-moddasi ikkinchi qismida “meros ochilgan paytda tuzilib bo‘lgan yuridik shaxslar” merosxo‘r bo‘lishlari mumkinligi belgilangan. Biroq meros ochilgan paytda tuzilib, keyinchalik ushbu yuridik shaxsning tuzilishi haqiqiy emas deb topilishi yoki uning tugatilishi holatlari esa FKda ochiq qoldirilgan. Fikrimizcha, bu holatda “meros ochilgan paytda” emas, balki “meros ochilguniga qadar” yuridik shaxs tuzilgan bo‘lishi lozim. Chunki, “meros ochilgan paytda tuzilib bo‘linish” noaniq hisoblanadi, zero FKning 1116-moddasiga ko‘ra meros shaxs vafotidan so‘ng darhol ochiladi.

Shundan kelib chiqib, FKning 1118-moddasi ikkinchi qismini quyidagicha belgilash lozim: Meros ochilgunga qadar tuzilib bo‘lgan va meros ochilgan vaqtda faoliyat yuritayotgan yuridik

shaxslar, shuningdek davlat va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari ham vasiyat bo'yicha merosxo'r bo'lishlari mumkin. Qonun bo'yicha voris noloyiq merosxo'rlarni merosdan chetlatish masalasi muhim o'ringa ega. Chunki, meros qoldiruvchi va merosxo'rlar o'rtasidagi munosabatlar qarindoshlik va o'zaro yaqinlikka asoslanar ekan, ushbu aloqalarni o'zgan va meros qoldiruvchi yoki boshqa merosxo'rlardan birining hayotiga suiqasd qilgan yoki ularni o'ldirgan merosxo'rlarni merosdan chetlatish va ularni noloyiq merosxo'r deb topish asoslari qonunchilikda o'z ifodasini topishi o'rinli.

Shu ma'noda FKning 1119-moddasi noloyiq merosxo'rlarni merosdan chetlatish masalasi nazarda tutilgan. Shuningdek, FKning 1119-moddasi uchinchi qismida quyidagi shaxslar ham qonun bo'yicha vorislik huquqiga ega emasliklari nazarda tutilgan: - bolalariga nisbatan ota-onalik huquqlaridan mahrum etilgan va meros ochilgan paytda bu huquqlari tiklanmagan ota-onalar ana shu bolalardan qolgan mulkka; - meros qoldiruvchiga ta'minlab turish yuzasidan qonunga ko'ra zimmlariga yuklatilgan majburiyatlarini bajarishdan bo'yin tovlagan ota-onalar (farzandlikka oluvchilar) va voyaga yetgan bolalar (farzandlikka olinganlar).

References:

1. Гражданское право / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – Т. 3. – М.: Статут, 1999. – С. 527.
2. Эйдинова Э.Б. Наследование по закону и завещанию. – М.: Юридическая литература, 1984.
3. Кириллова Н. С. Наследственное правоотношение: Автореф.канд.юрид.наук. – М.2002. – С.18
4. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву // http://civil.consultant.ru/elib/books/9/page_1.html
5. Гражданский кодекс Российской Федерации // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34154